

Інструкція для соціальних працівників/психологів щодо використання інструменту моніторингу порушення прав підлітків груп ризику (ПГР)

Інструмент моніторингу та документування випадків порушення прав підлітків груп ризику (ПГР) створено з метою оперативного реагування та допомоги найбільш уразливим підліткам у випадку порушення їх прав, а також для системного збору статистичних даних та оцінки масштабів проблеми порушення прав ПГР задля подальшої адвокації на національному та місцевому рівнях. Даний інструмент розроблено для використання в рамках проекту «Права та здоров'я уразливих груп населення: заповнюючи прогалини», а також для широкого кола організацій партнерської мережі та спеціалістів інших організацій, які надають послуги уразливим дітям, підліткам та молоді. Детальна інформація міститься на офіційному сайті Міжнародного благодійного фонду «СНІД Фонд Схід-Захід» (*AIDS Foundation East-West – AFEW-Україна*): <http://afew.org.ua/monitoring-prav/>.

Інструмент моніторингу порушення прав ПГР складається із наступних документів:

- Інструкція із використання інструменту моніторингу порушення прав ПГР.
- Скринінгова анкета для соціальних працівників щодо виявлення порушення прав ПГР (заповнюється в паперовому варіанті спільно із клієнтом/або клієнтом самотійно).
- Форма заяви для юриста.
- Он-лайн форма реєстрації випадків порушення прав ПГР (заповнюється представником клієнта он-лайн на сайті AFEW-Україна за посиланням: <http://afew.org.ua/monitoring-prav/forma-reyestratsiyi-vipadkiv-porushennya-prav-pgr/> тільки у випадку виявленого порушення/порушень прав(а) клієнта).

Алгоритм моніторингу порушених прав ПГР	
Крок 1.	Заповнити разом з клієнтом скринінгову анкету порушення прав ПГР (або запропонувати клієнтові заповнити анкету самотійно). Обговорити результати анкети.
Крок 2.	Провести консультацію та розповісти клієнтові про його права, мотивувати клієнта звертатися до вашої чи партнерської організації у випадку виникнення запитань та/або ситуацій порушення прав.
У разі виявлення порушення прав(а) клієнта необхідно:	
Крок 3.	Обговорити та узгодити з клієнтом план дій щодо відновлення його прав, які було порушено. Такі дії можуть включати заповнення спеціальної анкети для передачі справи юристові та/або супровід випадку соціальним працівником. Якщо клієнт не бажає вживати ніяких дій щодо захисту порушених прав, варто обговорити з ним, як можна уникнути подібних порушень у майбутньому.
Крок 4.	Передати заяву та інші документи юристові вашої або партнерської організації (у разі згоди клієнта).
Крок 5.	Задokumentувати випадок у базі даних.
Крок 6.	Відстежувати вирішення проблем щодо кожного оформленого за алгоритмом випадку порушення прав клієнта.

Крок 1. Заповнити разом з клієнтом скринінгову анкету порушення прав ПГР.

Перед Вами первинна скринінгова анкета для моніторингу порушених прав неповнолітніх осіб, які належать до групи ризику. Цю анкету необхідно заповнити після встановлення контакту з неповнолітньою особою, зі згоди (яка фіксується шляхом проставлення власноруч неповнолітньою особою підпису, або «Згоден»/ «Згодна» після закінчення анкети). Ця анкета заповнюється спільно із клієнтом тільки в паперовому варіанті. Також можливий варіант заповнення цієї анкети клієнтом самостійно за умови подальшого спільного обговорення результатів анкети зі спеціалістом.

Зверніть увагу!

В рамках проекту «Права та здоров'я уразливих груп населення: заповнюючи прогалини» скринінгову анкету необхідно заповнити разом із кожним клієнтом соціального супроводу та за можливості із іншими клієнтами проекту, які ще не увійшли, або вже вийшли із програми соціального супроводу.

В преамбулі анкети зазначаються дані особи, яку інтерв'юють, її/його стать, вік, та/або код клієнта. Анкету заповнює спеціаліст або клієнт самостійно, але у присутності і з допомогою соціального працівника / психолога (чи іншого спеціаліста, який взаємодіє з клієнтом), який зазначає в анкеті свою посаду та прізвище, ім'я, по батькові. Клієнта необхідно поінформувати про те, що можна не відповідати на одне або декілька запитань і взагалі відмовитися від заповнення анкети на будь-якому етапі (наприкінці анкети є місце, де можна зазначити причину відмови). Причини пропуску запитань або відмову від заповнення анкети варто проаналізувати разом з клієнтом. Можливо, підліткові потрібно більше інформації про те, навіщо потрібне це анкетування, чи гарантуєте ви конфіденційність тощо.

Пояснення до скринінгової анкети соціального працівника:

Кожне з 11 запитань анкети має на меті перевірити чи мало місце порушення одного з ключових прав підлітка. В кожному питанні міститься один або декілька варіантів відповіді, які можуть стати сигналом для додаткових усних уточнюючих запитань з боку соціального працівника/ психолога («сигнальні відповіді»). Приклади таких запитань надаються нижче та не є вичерпними і залежать від кожної конкретної ситуації клієнта. Біля кожного запитання анкети також є блок для додаткових коментарів та приміток, які можуть заповнювати як спеціаліст, так і клієнт.

Знаком ** позначені витяги з чинного законодавства, що допоможе зрозуміти, яким чином повинно бути забезпечене те чи інше право.

Запитання 1. Відповіді на це запитання дають зрозуміти, чи порушене *право особи на житло, та право на сім'ю*.

«Сигнальні відповіді»: «В інтернаті»; «На вулиці»; «Сам(а)»; «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмічає в анкеті перші три варіанти відповідей, або свій варіант варто дізнатися про обставини, які спричинили проживання поза межами родини. Якщо є факти, що свідчать що особу вигнали з дому, батьки продали житло, не зміг вступити у спадщину (позбавлення права на житло), можливо через те, що батьки померли, знаходяться в місцях позбавлення волі, місцезнаходження їх не відомо, дані про такі випадки заносяться до заяви для юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Де ти ночуєш?
- Чи проживає разом з тобою хтось із дорослих?
- Чи є в тебе батьки та/або інші родичі? Де саме вони проживають?
- За яких обставин/коли/як саме ти став жити на вулиці? Чому саме це сталося?
- Коли ти опинився в таких умовах? Скільки часу це триває?
- Ти сам пішов з дому, чи тебе вигнали? тощо

**Право на сім'ю передбачено, ст.4 Сімейного Кодексу України, ч.3 якої передбачено: «Кожна особа має право на проживання в сім'ї. Особа може бути примусово ізольована від сім'ї лише у випадках і в порядку, встановлених законом.» Це Положення відповідає ст. 51 Конституції України: «Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.» Крім того, право на проживання в сім'ї тісно пов'язане з *правом на житло*, що передбачено ст. 47 Конституції України, а саме: «Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.»

Запитання 2. Відповіді на це запитання дають зрозуміти, чи порушене *право особи на достатній життєвий рівень, для себе та своєї сім'ї*.

«Сигнальні відповіді»: «Один раз на день», «Залежно від ситуації», «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмічає перші два варіанти відповідей, або свій варіант то варто дізнатися про обставини, які спричинили таку ситуацію. Якщо є факти, що свідчать що особа не має змоги вчасно харчуватися, через свавілля дорослих, відсутність батьків, відсутність грошей, варто дізнатися чи отримує особа якусь соціальну допомогу, чи є можливість харчуватися в школі, якщо відповідь негативна дані про такі випадки заносяться до заяви для юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Де зазвичай ти харчуєшся? Як саме ти харчуєшся? Хто готує тобі їжу?
- Чи є в тебе можливість харчуватися вдома/в школі/у родичів?
- Хто зазвичай купує продукти? Чи є в вашій сім'ї гроші на їжу?

**Стаття 48 Конституції України передбачає, що: «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло».

Згідно частині 1 статті 184 Кодексу про адміністративні правопорушення - ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей - тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені повторно протягом

року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Запитання 3. Відповіді на це запитання дають зрозуміти, чи порушене *право на освіту*.

«Сигнальні відповіді»: «Закінчив(ла) 9 класів та далі не пішов(ла) вчитися», «Не навчаюсь, бо не маю грошей та/або через інші обставини», «Не хочу вчитися, бо нема сенсу», «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмічає перші три варіанти відповідей, або свій варіант необхідно розпитати про обставини, що заважають особі продовжувати навчатися, якщо є випадки недопущення до навчання, втрати документів, що унеможливають подальше навчання, випадки зневажливого ставлення до особи, що в подальшому призвело до де мотивації навчання – такі ситуації необхідно зафіксувати в заяві до юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Розкажи коли і чому ти припинив навчання?*
- Чи добре до тебе ставилися в школі/технікумі? Чи були в тебе конфлікти з однолітками та/або вчителями?*
- Чи є в тебе все необхідне приладдя для навчання – зошити, ручки, книжки, рюкзак? Чи є в тебе гроші купити приладдя для навчання, чи є гроші на проїзд тощо.*

** Право на освіту передбачено, ст. 53 Конституції України, а саме: повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.»

Запитання 4. Відповіді на це запитання дають зрозуміти, чи порушене *право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування*.

«Сигнальні відповіді»: «Викладача», «Соціального працівника», «Не звертаюся», «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмічає перші три пункти відповідей, або свій варіант необхідно спитати про обставини, що унеможливають звернення до лікаря, чи є доступною інформація куди можна звернутися за допомогою (медичною, соціальною, психологічно, та ін.). Якщо є факти відмови в наданні неповнолітній особі медичної допомоги, в тому числі безоплатно або з інших міркувань, така інформація фіксується з зазначенням лікарського закладу, та ПІБ лікаря, в заяві до юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Чи укладена у тебе декларація з лікарем в поліклініці, де тобі було б зручно отримувати медичні послуги? Чому не укладена декларація (у випадку не укладення декларації)?*

- Чи звертався ти колись до лікаря? Коли саме ти востаннє звертався до лікаря? Чому перестав/чому не звертаєшся зараз?
- Чи є ще хтось окрім соціального працівника до кого ти міг би звернутися по медичну допомогу? Якщо ні, то чому?
- Чи були випадки коли тобі відмовляли в медичних послугах тому що в тебе не було грошей? То що
- Коли саме медична допомога не надавалася? Хто саме відмовляв?

** Статтею 49 Конституції України передбачено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

** Статтею 38 Основ законодавства України про охорону здоров'я передбачено право особи на вибір лікаря, в тому числі й неповнолітньої особи. А саме: Кожний пацієнт, який досяг чотирнадцяти років і який звернувся за наданням йому медичної допомоги, має право на вільний вибір лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги, та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій. Кожний пацієнт має право, коли це виправдано його станом, бути прийнятим у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування."

Роз'яснення МОЗ України щодо підписання декларації дитиною

<https://www.kmu.gov.ua/ua/news/yak-pidpisati-deklaraciyu-ditini-vidpovidi-na-poshireni-pitannya-pro-vibir-likarya-dlya-ditini>

Крім того, право на охорону здоров'я закріплено у статті 6 Закону України від 19.11.1992 № 2801-XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Концепції розвитку охорони здоров'я населення України, затвердженій Указом Президента України від 07.12.2000 № 1313/2000, Указі Президента України від 06.12.2005 № 1694/2005 «Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров'я населення», Законі України від 19.10.2017 2168-VIII «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення».

Запитання 5. Відповідь на це запитання дає зрозуміти, чи порушене *право на захист судом, уповноваженим на це державним органом або посадовою особою*. Додатково відповідь може надати додаткову інформацію про право на сім'ю.

«Сигнальні відповіді»: «Соціальному працівнику, викладачу в школі», «Не скажу нікому, бо це нічого не змінить», «Нема кому говорити», «Скажу про це родичам (але не батькам)», «Скажу про це друзіві», «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмітить будь-який варіант відповідей, окрім відповіді «скажу про це батькам» необхідно дізнатися більше про обставини, що спричинити насильство в будь-якій формі та надати відповідну допомогу (офіційне звернення за

захистом від такого насильства). Виявлені факти необхідно зафіксувати в заяві до юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Чи хтось тебе ображав? Як саме? Чи були такі випадки в твоєму житті? Якщо були, то коли це сталося останнього разу? Як часто це відбувалося?
- Розкажи мені детальніше що саме трапилося? Хто саме тебе образив? Як? Кому ти тоді розказав? Чи допоміг тобі хтось? тощо

** Статтею 55 Конституції України передбачено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Запитання 6. Відповідь на це запитання дає зрозуміти, чи порушене *право особи на добровільність статевих відносин, та тісно пов'язано з 7 запитанням, щодо заборони сексуальної експлуатації дітей.*

«Сигнальні відповіді»: «Тому що це дає мені можливість отримати наркотики, їжу/житло/подарунки...», «З випадковими партнерами», «Це НЕ за власним бажанням», «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмітить перші три варіанти відповідей, або свій варіант необхідно дізнатися більше про обставини. Факти, що свідчать про примус, або обман, примушування до сексу, або вік сексуального партнера, що значно перевищує вік клієнта, повинні бути детально вивчені, та при виявленні ознак злочину повинні бути зафіксовані в заяві до юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Якщо ти вже займаєшся сексом, чи завжди секс в тебе за власним бажанням? Якщо ні, то за яких обставин це траплялося?
- Що саме тобі пропонували в обмін на секс? Коли це сталося? Хто саме це був (знайома людина, чи ні, де ви познайомилися тощо)? Де (вдома/ в навчальному закладі/на дискотеці/у друзів тощо)?
- Чи примушували тебе колись займатися сексом? Хто це був? Чи розповідав ти про це батькам/родичам/вчителям/друзям? Якщо ні, то чому?
- Якого віку був твій статевий партнер? тощо

**Стаття 154 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок з особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні.

** Стаття 155. Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку

** Стаття 156. Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за розбещення неповнолітніх, тобто вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

У міжнародному праві одержало загальне визнання положення про те, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони й піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. Необхідність особливого захисту дітей уперше було проголошено у Женевській декларації прав дитини 1924 р., потім підтверджено в Загальній декларації прав людини 1948 р., а також у Декларації прав дитини 1959 р. і закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та у Конвенції про права дитини 1989 р. В Україні Конвенцію ООН про права дитини було ратифіковано постановою ВР № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 р., а згодом також усі вище згадані конвенції.

Стаття 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. проголошує, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності.

Запитання 7. Відповідь на це запитання дає зрозуміти, чи були випадки *сексуальної або економічної експлуатації дітей*.

«Сигнальні відповіді»: «Мене утримують друзі/знайомі», «Постійно працюю», «Мені дає їх мій статевий партнер», «Не маю», «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмітить будь-який варіант відповідей окрім відповіді «їх дають мої батьки/опікуни» необхідно дізнатися більше про обставини, що свідчать про порушення. Якщо було виявлено випадки пропонування неповнолітній особі роботи, в тому числі за кордоном, або неповнолітня особа працює в важких умовах праці, або надає сексуальні послуги за гроші, необхідно пояснити ризики такого працевлаштування. Відповіді, що свідчать про виявлення факту протиправних дій, або примусу до роботи повинні бути досліджені та максимально детально описані у заяві до юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Якщо в тебе немає кишенькових грошей, то як це впливає на твоє життя/поведінку?*
- Скільки днів на тиждень/годин на добу ти працюєш? В яких умовах ти працюєш? Скільки тобі платять? Чи не заважає робота твоєму навчанню?*
- Чому саме ти вирішив/ла працювати? Хто запропонував тобі роботу? тощо*

**Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (було ратифіковано Законом України № 716-IV від 03.04.2003) передбачено, що дії, щодо сексуальної експлуатації дитини повинні повною мірою бути охоплені її кримінальним правом.

В Кримінальному кодексі України наявні заборони, щодо сексуальної експлуатації дітей (ч. 2, 3 ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» КК України; ч. 3 ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів» КК України; ч. 3, 4 ст. 303 «Сутенерство або втягнення особи в заняття

проституцією» КК України), так і щодо економічної, тобто використання праці дітей, які не досягли віку працевлаштування (ст. 150 КК України).

Запитання 8. Відповідь на це запитання дає зрозуміти, чи було порушення *права на презумпцію невинуватості*, та відповідно можна дослідити чи були у клієнта контакти з поліцією, чи були встановлені факти тиску поліцією на неповнолітню особу, чи можливо були випадки безпідставного затримання або звинувачення у вчиненні проступку/злочину.

«Сигнальні відповіді»: «Боюся, що мене затримають ні за що», «Знаю, що вони будуть намагатися знайти, в чому мене звинуватити», «Боюся, що вони скажуть, що я розповсюджую наркотики», «Хочу втекти», «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмітить будь-який варіант відповідей окрім відповіді «спокійно себе почуваю, тому що знаю, що я нічого не робив(ла)» необхідно дізнатися більше про обставини, що свідчать про порушення.

Усі відповіді, що свідчать на користь порушення права на презумпцію невинуватості та свідчать про протиправні дії поліції повинні бути проаналізовані та зафіксовані в заяві до юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Чи були колись випадки, що поліція тебе затримували? Розкажи детальніше що сталося/коли/за яких обставин це відбулось? Як тобі здається, чому саме це трапилося?
- Чому саме ти боїшся, що тебе в чомусь звинуватять? Чи були колись вже подібні випадки? Розкажи детальніше що сталося/коли/за яких обставин? тощо

** Згідно статті 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Аналогічні принципи були закріплені в ст.7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Малолітні особи не несуть відповідальності за завдану ними шкоду (ст. 31 Цивільного Кодексу України), ст. 1178 ЦК передбачає, що за шкоду, заподіяну дитиною, якій не виповнилося 14 років, відповідають її батьки (всиновлювачі), опікуни, виховні установи.

Згідно частині 2 статті 184 Кодексу про адміністративні правопорушення - вчинення неповнолітніми віком від 14 до 16 років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Запитання 9. Відповіді на це запитання дає розуміння чи відчуває клієнт на особі упереджене ставлення від поліції, соціальних працівників, викладачів, батьків/опікунів, що може бути проявом *стигматизації*.

«Сигнальні відповіді»: «Працівників поліції», «Соціального працівника», «Психолога», «Викладачів», «Батьків/опікунів», «Однолітків», «Медичного персоналу», «Свій варіант».

Таким чином, якщо особа відмітить будь-який варіант відповідей окрім відповіді «не відчуваю, до мене всі ставляться добре» необхідно дізнатися більше про обставини, що свідчать про порушення. Обов'язково необхідно задати додаткові уточнюючі запитання і дізнатися хто саме і як ставився, в чому це проявлялося, коли в останній раз трапилось тощо. Форми та випадки таких проявів повинні бути ретельно вивчені і у випадку виявлення протиправних дій, повинні бути зафіксовані в заяві для юриста, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

Хто саме до тебе ставився негативно? В чому проявлялося подібне ставлення?

Коли в останній раз було, що до тебе погано ставилися? Як часто таке траплялося? тощо.

**Стаття 52 Конституції України. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

**Стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Заборона дискримінації. Користування правами та свободами, визнаними Конвенцією, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

**Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» є рамковим законодавчим актом, який містить узагальнююче визначення поняття «дискримінація», надає чіткі визначення її ключових форм та забороняє будь-які форми дискримінації стосовно відкритого переліку індивідуальних і групових ознак.

Запитання 10. Відповіді на це запитання допоможуть зрозуміти чи є факти **дискримінації стосовно клієнта**, та яким чином вони проявляються в житті підлітка.

Якщо особа відмітить будь-який варіант відповідей окрім відповіді «свій варіант» необхідно дізнатися більше про обставини, що свідчать про порушення. Обов'язково необхідно задати додаткові запитання: хто саме, в чому проявлялося, коли в останній раз було? Якщо під час бесіди були встановлені факти дискримінації, вони фіксуються для передачі юристу, згідно заяви, що є додатком до даної інструкції.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

Хто саме до тебе ставився негативно? В чому проявлялося подібне ставлення?

Коли в останній раз було, що до тебе погано ставилися? Як часто таке траплялося? тощо.

Чи хочеш ти змінити до себе ставлення? Якщо так, то кого саме? Як саме?

** Див. пункт 9, аналогічні норми законодавства.

Запитання 11. Відповіді на це запитання допоможуть зрозуміти чи є у клієнта **документи**, якщо так то які саме, якщо ні, то які документи необхідно відновити.

Приклади уточнюючих запитань, які може задати соціальний працівник/психолог:

- Чи були в тебе колись документи? Якщо так, то що саме із ними і коли трапилося?
- Чи були спроби відновити документи? Коли була остання спроба? Чому не вдалось? тощо

Паспорт громадянина України видається з 14 років, ідентифікаційний код видається в будь-якому віці, у випадку відсутності паспорта або до досягнення 16 років видається батькам, або законному представнику/опікуну неповнолітньої особи.

Крок 2. Провести консультацію та розповісти клієнту про його права.

Після заповнення скринінгової анкети соціальний працівник має надати клієнту мінімальну інформацію щодо його прав (навіть якщо порушення прав не було виявлено). Клієнт має знати свої базові права та до кого він може звернутися в разі їх порушення. При потребі з клієнтом необхідно провести індивідуальну консультацію та/або запропонувати навчання щодо дотримання своїх прав (якщо таке проводиться в організації) та/або видати ІОМ (за наявності). Клієнту необхідно розповісти до кого він/вона можуть звернутися у разі, якщо будуть порушуватися їх права та що саме вони можуть зробити щоб відстоювати свої права.

У разі виявлення порушення прав(а) клієнта необхідно здійснити наступні кроки:

Крок 3. Обговорити та узгодити з клієнтом план дій щодо відновлення його/її прав(а), яке було порушено.

Такі дії можуть включати заповнення спеціальної анкети (заяви) для передачі справи юристу та/або супровід випадку соціальним працівником.

У разі, якщо відбулося порушення права клієнта і його відновлення неможливе без допомоги юриста, необхідно передати цей випадок/кейс для подальшого юридичного супроводу. У разі, якщо необхідна допомога зовнішнього юриста із партнерської організації чи іншої установи необхідно заповнити заяву для юриста за запропонованим зразком та, за згодою клієнта та/або його батьків/опікунів, подати її разом із наявними супроводжувачими документами/доказами. В заяві необхідно детально описати ситуацію, свідків, та документи, що свідчать про факт порушення прав. В заяві для юриста зверніть увагу на документи/докази, які можуть додаватися – такі документи треба буде зберегти (зробити копію/відсканувати тощо). Ці документи (фото/відео тощо) треба буде завантажити на сайт для зберігання даних в одному файлі у вигляді архіву та обов'язково вставити посилання на цей файл в он-лайн форму на сайті *AFEW-Україна*.

Крок 4. Передати заяву та інші документи юристові вашої або партнерської організації (у разі згоди клієнта).

У разі якщо відбулося порушення права клієнта і його відновлення неможливе без допомоги юриста, необхідно передати цей випадок для подальшого юридичного супроводу. Якщо потрібна допомога зовнішнього юриста з партнерської організації чи іншої установи, можна заповнити заяву до юриста і за згодою клієнта та/або його батьків/опікунів подати її разом із наявними супровідними документами/доказами. В заяві

необхідно детально описати ситуацію, свідків та документи, що свідчать про факт порушення прав. У заяві до юриста зверніть увагу на документи/докази, які можуть додаватися, – такі документи треба буде зберегти (зробити копію/відсканувати тощо).

З прикладом заяви до юриста можна ознайомитися за посиланням: <http://afew.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Forma-zayavi-do-yurista.pdf>. Використання заяви допоможе вам структурувати інформацію, яка потрібна саме юристові.

Список деяких правозахисних організацій в регіонах:

Полтава:

✓ **ГО «ПОЛТАВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА».** Керівник проекту Микола Плужник, тел. 067-533-30-60, Mail: nikolyar@ukr.net. Юрист проекту Плужник Юлія, тел. 099-658-56-10, 067-533-30-70

✓ **Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Полтавській області.** Адреса: 36020, Україна, м. Полтава, вул. Європейська (Фрунзе), 37/40, факс/контактний телефон: (0532) 56-26-66, office.poltava@legalaid.gov.ua.

✓ **Приймальня УГСПЛ м. Полтава.** Адреса: м. Полтава, вул. Котляревського, 22 Б, оф. 309, телефон: (095) 686-90-17, графік прийому: вівторок – п'ятниця, з 10:00 до 17:00, poltava.dopomoga@gmail.com

Харків:

✓ **Харківська правозахисна група, адреса громадської приймальні.** Адреса: м. Харків, вул. Свободи (Іванова) 27, кв.8, телефон: (057) 700-67-72 – запис на прийом. Графік прийому: первинний прийом: щодня, крім суботи і неділі з 10:00 до 18:00.

✓ **Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Харківській області.** Адреса: м. Харків, площа Свободи (Держпром), 5, 6 під'їзд, 3 поверх, тел.: 0-800-213103, office@legalaid.kh.ua.

Чернівці:

✓ **Приймальня УГСПЛ у м. Чернівці.** Адреса: 58002, м. Чернівці, пл. Соборна, 1/3, графік прийому: понеділок, вівторок, четвер – з 10:00 до 17:00, перерва – з 13:00 до 14:00, телефони: (050) 519-48-23, (050) 684-66-69, (068) 590-85-06, (068) 590-84-89. Електронна пошта: dubetsn76@gmail.com.

✓ **Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Харківській області.** Адреса: 58022, Україна, м. Чернівці, вул. Василя Аксеніна, 5. Телефон: (0372) 55-31-38, 0-800-213103. Електронна адреса: office.chernivtsi@legalaid.gov.ua.

Кропивницький:

✓ **Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Кіровоградській області.** Адреса: вул. Дворцова, 32/29, м. Кропивницький, 25006, Україна, тел.: (0522) 32-12-50, office.kirovohrad@legalaid.gov.ua.

✓ **Громадська організація «Територія успіху» спільно з ГО «Флора».** Адреса: м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 84, оф. 611, вівторок-четвер – з 10:00 до 17:00,
Тел.: (050) 975-69-17, (099) 496-19-89, teritoriy@i.ua

Крок 5. Задokumentувати випадок у базі даних.

Документація випадків порушення прав необхідна для відстеження ходу вирішення кожного випадку порушення. Статистична інформація та аналіз випадків можуть бути корисними для виявлення систематичних випадків порушення прав і проведення адвокаційної роботи з усунення передумов таких порушень. Для документування випадків пропонуємо **заповнити он-лайн форму на сайті AFEW-Україна.**

Он-лайн форма реєстрації випадків порушення прав ПГР заповнюється представником клієнта он-лайн на сайті *AFEW-Україна* тільки у випадку виявленого порушення/порушень прав(а) клієнта.

Для того, щоб заповнити он-лайн форму, зайдіть у розділ *«Моніторинг прав»* на сайті www.afew.org.ua. Заповніть он-лайн *«Форму реєстрації випадків порушення прав ПГР»*.

Пряме посилання на форму: <http://afew.org.ua/monitoring-prav/forma-reyestratsiyi-vipadkiv-porushennya-prav-pgr/>.

Під час заповнення форми звернуть увагу, що якщо було виявлено порушення більше одного права клієнта необхідно заповнити всю інформацію щодо кожного порушеного права окремо у додаткових розділах. Якщо було порушено одне право клієнта у наступних розділах необхідно натиснути *«Далее»* та *«Отправить»*.

Також, за наявності документів/доказів порушення прав(а) клієнта необхідно завантажити всі документи, що підтверджують факт порушення прав, та додати посилання на завантажені документи в кінці форми. Будь ласка завантажуйте документи одним файлом в архіві. Один файл/архів має відповідати одному порушеному праву клієнта.

Крок 6. Відстежувати вирішення проблем щодо кожного оформленого за алгоритмом випадку порушення прав клієнта.

Час від часу перевіряйте, чи змінилася ситуація. Можливо, потрібна додаткова інформація чи коригування плану дій щодо відновлення прав ваших клієнтів.

Нагадаємо, що права людини стосуються тільки відносин між державою (владою) і громадянином – тільки держава (влада) може порушити права людини. Цього не може зробити інший громадянин.

Важливо розуміти різницю між ситуаціями з ознаками порушення прав і ситуаціями порушення прав.

Ситуації з ознаками порушення прав – це ситуації, в яких права людини було порушено державою, але про які ми знаємо лише зі слів клієнта і не володіємо жодними

доказами та/або достатньою інформацією про те, що таке порушення справді сталося. Відсутність доказів може бути пов'язана як з небажанням клієнта робити подальші дії для того, щоб довести факт порушення прав і захистити свої права, так і з тим, що немає об'єктивної можливості зібрати докази про факт порушення (наприклад, якщо ситуація сталася давно).

Ситуації порушення прав – це ситуації, в яких права людини було порушено державою, і при цьому слова клієнта підкріплено якимись доказами.

Під доказами маються на увазі документальні свідчення, що підтверджують факт порушення: письмові відмови, фото і відеофіксації, аналогічні (повторювані) ситуації*, які сталися разом з іншими членами певної групи (наприклад, учасниками навчального процесу). Скоріше за все, при зверненні до вас клієнт не зможе відразу надати такі докази. Після обговорення його випадку та отримання від нього згоди збором доказів клієнт може займатися як сам, так і з допомогою співробітника вашої організації. Докази можна отримати за результатами офіційних звернень, скарг, заяв тощо.

*Ситуації, в яких у нас немає доказів, але є свідчення групи людей щодо аналогічних (повторюваних) ситуацій, також можна віднести до ситуацій порушення прав. Наприклад, до вашого центру звернулася група учнів зі скаргою про те, що куратор збирає гроші на харчування, але його не надає (або надає харчування поганої якості).

Визначити, яким чином можна перетворити ситуацію з ознаками порушення права на успішний кейс, допоможе досить проста схема. Після того як особа потрапила в ситуацію, де, можливо, мало місце порушення її прав, вона має зрозуміти, хто саме в цій ситуації порушував її права та інтереси. Якщо це зробила інша особа, навіть уповноважена державою, людина має звернутися до держави (в особі уповноважених державних органів), повідомити про факт порушення та вимагати від держави відповідних дій для відновлення/захисту власних прав. У разі якщо таке звернення відбулося, а держава своїми діями чи бездіяльністю не виконала покладених на неї функцій, людина отримує необхідні підтвердження того, що її право було порушено, надалі може зафіксувати це порушення і на основі чітких фактів та доказів звертатися до юриста чи іншого спеціаліста для відновлення порушеного права. На практиці дуже часто ситуація людини вирішується вже на етапі офіційного звернення людини до держави в особі уповноважених державних органів. Найчастіше таке звернення має формат скарги або заяви. На всі письмові звернення громадянина держава також має надати письмову відповідь.

Розглянемо цю схему на прикладі досить типової ситуації. Дівчина віком 15 років викликає «швидку допомогу» після побиття вітчимою. Диспетчер «швидкої» чує ще досить дитячий голос та відмовляється відправляти «швидку»: «Дівчинко, перестань балуватися, це не смішно».

В описаній ситуації є ознаки того, що права неповнолітньої було порушено. Визнання прав людини означає визнання того, що кожній людині дано право вимагати дотримання таких положень: я володію цими правами, що б ви не говорили і не робили, тому що я, так само, як і ви, людина. Права людини притаманні кожній людині. Гарантом і захисником таких прав є держава в особі державних органів. Що треба зробити для того, щоб встановити факт порушення прав? Звернутися по захист своїх прав до керівника

державного органу, співробітник якого порушив ваші права, та/або до державного органу, який уповноважений захищати ці права (поліція, прокуратура, в наведеній ситуації – управління охорони здоров'я). Така неправомірна відповідь диспетчера може не відображати позицію служби швидкої допомоги і, скоріше за все, дізнавшись про такий випадок, ця служба вживе відповідних заходів щодо вирішення випадку. «Швидка допомога» уповноважена державою на надання екстреної медичної допомоги, яка, згідно з Конституцією, надається всім безоплатно. Держава гарантує це право, створює для цього спеціальну службу екстреної допомоги, яка повинна реалізовувати це зобов'язання. Відповідно, диспетчер у цьому випадку діє неправомірно, він не може відмовляти комусь без посилання на конкретні інструкції, і право дівчини на екстрену медичну допомогу не повинно порушуватися.

Якщо дівчині відмовляють у наданні медичної допомоги, вона повинна офіційно це зафіксувати. Потрібно запитати прізвище, ім'я, по батькові особи, яка їй відмовляє, написати скаргу на її неправомірні дії, і якщо вже на цю скаргу не реагують, можна говорити про порушення прав дівчини з боку держави. Якщо немає можливості дізнатися, хто саме їй відмовив, дівчина все одно має право на оскарження дій працівника – диспетчера «швидкої допомоги», написавши заяву і вказавши час свого дзвінка та/або зателефонувавши в поліцію. Відповідно до статті 16 Закону України «Про звернення громадян», «скарга в інтересах громадянина за його уповноваженням, оформленим у встановленому законом порядку, може бути подана іншою особою, трудовим колективом або організацією, яка здійснює правозахисну діяльність». Посилаючись на цю статтю і на факт звернення (дата, місце час, номер телефону підлітка), організація може безпосередньо звернутися по захист права підлітка.

Оскарження порушених прав є найважливішим кроком до захисту власних прав!

Дуже важливим є документувати та відслідковувати усі випадки порушення прав підлітків та робити усе можливе для подальшого відновлення таких прав. З аналітичною інформацією щодо порушень прав підлітків груп ризику можна ознайомитися у річних звітах *AFEW-Україна* на офіційному сайті www.afew.org.ua, зокрема у розділі «Дослідження».

Додаткова інформація:

Якщо ви або ваша організація бажаєте отримати додаткову інформацію та долучитися до здійснення моніторингу і документування випадків порушення прав підлітків груп ризику, пропонуємо ознайомитися з інструментом моніторингу за посиланням: <http://afew.org.ua/monitoring-prav>.

Ви також можете прослухати вебінар на цю тему, запис якого міститься в онлайн-бібліотеці інформаційного ресурсу «Центр знань»: <http://knowledge.org.ua/vebinar-jurista-vity-musatenko-o-narushenii-prav-pgr/>.

Або послухайте виступ фахівців, які безпосередньо брали участь у впровадженні інструменту: <http://afew.org.ua/nerubaieva-iryna-ta-musatenko-vita-monitoring-porushennya-prav-pidlitkiv/>.

Про деякі інші аспекти захисту прав можна послухати за посиланнями: <http://afew.org.ua/delemenchuk-oleksandra-vsesvit-garri-pottera-ta-prava-lyudini-charivniki-pra>

Для інформаційної роботи з підлітками пропонуємо до використання брошуру «Мої права завжди зі мною»: <http://afew.org.ua/moyi-prava-zavzhdi-zi-mnoyu/>. Кожен розділ брошури містить інформацію про основні права та обов'язки підлітка, посилання на чинне законодавство, контакти організацій, до яких можна звернутися по допомогу, а також іншу важливу інформацію щодо захисту прав, на яку підлітку варто звернути увагу.

Крім того, у вас є можливість безкоштовно пройти онлайн-курс «**Усе, що треба знати для забезпечення прав підлітків в Україні**» (українською мовою), під час якого ви дізнаєтеся про те, що таке права людини та в чому вони полягають; чим особливі права дітей та підлітків; що українське законодавство каже про права на освіту, працю, сім'ю, житло, медичну допомогу й документи; як моніторити порушення прав підлітків; як діяти, щоб захистити та відновити права. Після завершення курсу ви зможете отримати сертифікат.

Посилання на курс:

<https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:AFEW+1+2020/about>